

АКАДЕМІЧНА ФІЛОСОФІЯ У ЗМІНІ ПАРАДИГМ

Вельмишановні колеги, дозвольте відкрити конференцію «Філософія в Академії: здобутки, проблеми, перспективи», яку проводить наш Інститут на честь 100-річчя Національної академії наук України, і привітати усіх її учасників. Хочу також привітати наших голег-гостей із багатьох інститутів академії, вищих навчальних закладів України. Залюбки хотів би привітати на нашій конференції академіка-секретаря відділення Історії, філософії та права НАН України академіка Валерія Андрійовича Смолія, декана філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка академіка НАН України Анатолія Євгеновича Конверського, декана філософського факультету Національного Університету імені В.Н. Каразіна професора Івана Васильовича Карпенка, представників інших Інститутів НАН України та університетів МОН України. Мої найщиріші вітання також кандидату філософських наук Анатолію Аркадійовичу Лазаревичу, директору Інституту філософії НАН Білорусі, з яким ми сьогодні підпишемо угоду про співпрацю.

Хочу зазначити, що конференція проходить у день 72-річчя з дня заснування нашого інституту в період після другої світової війни, адже саме 6 листопада 1946 р. Радою міністрів УРСР була ухвалена Постанова про створення Інституту філософії АН України. Наш Інститут, як і вся Академія, пройшли славетний шлях здобутків і досягнень. І хоча Інститут дещо молодший від Академії, проте її ювілей – це й для нас слушна нагода осмислити та переосмислити наші здобутки, проблеми й перспективи. Таке переосмислення має перманентний характер.

Проблематику обговорення розвитку філософії в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди НАН України започаткував Віталій Табачковський монографією «У пошуках невтраченого часу», окре-

сливши змістові, методологічні й персональні аспекти цього явища. Дослідник зауважив такий об'єднувальний чинник філософії «шістдесятників», як «світоглядно-гуманістичні розмірковування», перетворивши її на ознаку всієї київської філософії як школи, започаткованої Володимиром Шинкаруком [13, с. 29].

Науково-біографічним нарисом філософії в Київському університеті стала публіцистична книжка Ганни Горак «Сорок сороков» [3]. Називаючи університет «духовним центром», Ганна Іванівна поширює це визначення за межі університетського кола філософів. Важливим етапом в осмисленні філософії у Києві є нариси-спогади Василя Лісового, в яких дослідник, полемізуючи з Віталієм Табачковським, вважав «невиправданим говорити про «київську філософську школу», чи «київську світоглядно-антропологічну школу» в академічному сенсі цього слова. Його аргументація полягала у тому, що в київському колі філософів існувала не тільки світоглядна традиція, яка розвивалася на основі діалектичного методу, а й способи філософського мислення, інспіровані аналітичною філософією [8, с. 474]. З нагоди 70-річчя Інституту були опубліковані відповідні матеріали в інститутському часописі «Філософська думка» [9].

Продовжуючи ці міркування, насамперед хотів би наголосити, що сучасне суспільство, якщо воно прагне посісти чільне місце у світі, бути конкурентоздатним і технологічно, і культурно, і духовно, має розвивати науку. Здавалося би, це аксіома, проте, на жаль, ця аксіома не для всіх очевидна: останнім часом влада дещо забула про науку, навіть саме слово «наука» майже зникло з лексику можновладців. Понад це, дедалі частіше можна спостерігати закиди науці, спробу зіткнути природничі науки із соціогуманітарними, мовляв, ефективність останніх досить низька. Особливо такі закиди спрямовані проти академічної науки, хоча її фінансування не перевищує фінансування середнього європейського університету. Перефразувавши відомий вислів Наполеона, можна зауважити, що **«народ, який не хоче годувати свою науку, годуватиме чужу»**.

Насправді, чужої науки не буває, адже наука не може бути, як то кажуть, «районного масштабу», вона за визначенням має універ-

салістичний вимір. Щоправда, соціогуманітарні науки більше «прив'язані» до національних життєсвітів і габітусів, тому потребують деяких специфічних умов свого функціонування й розвитку. До того ж існує конкуренція між науковими центрами, інституційними формами функціонування науки, окремими школами, проектами і парадигмами. Останнім часом наука в світі розвивається і в університетських центрах, і у великих корпорациях, проте в багатьох країнах досить ефективними є академічні наукові об'єднання, які гуртують науково-дослідні інститути.

За приклад може правити організація та фінансове забезпечення науки в Німеччині, у якій існує кілька наукових центрів, на кшталт наших академій, що об'єднують десятки науково-дослідних інститутів. Більшість неуніверситетських державних наукових установ Німеччини працює під егідою чотирьох організацій: Товариство Макса Планка (80 науково-дослідних інститутів), Товариство Фраунгофера (понад 80 інститутів), Асоціації Гельмгольца (16 інститутів), Асоціації Ляйбніца (86 інститутів). Окрім того в Німеччині існують регіональні академії наук, які фінансуються із бюджетів федеральних земель, а також науково-промислові асоціації (наприклад, Асоціація промислово-дослідницьких об'єднань Німеччини імені Отто фон Герике), які займаються прикладними дослідженнями.

Понад це, існує чимала кількість наукових фондів (Німецька служба академічного обміну, Фонд імені Александра фон Гумбольдта), які фінансують наукові проекти, стажування молодих дослідників, наукове перебування «гостьових професорів» і «запрошених дослідників». Отже, твердження, що «західна» наука розвивається здебільшого в університетах, як мінімум неточне. Тим більше, що й університетська наука з її Гумбольдтовим принципом «поєднання дослідження і навчання» сьогодні також переживає кризу. Таким чином, тільки конкуренція університетської, академічної, галузевої науки забезпечує ефективне її функціонування і організаційно, і фінансово, і методологічно.

Принагідно хочу зазначити, що подібні фонди мають бути створені і в Україні. Тому я пропоную: з метою підготовки фахівців вищої кваліфікації за кордоном та залучення вчених та професорів провідних наукових установ та університетів світу порушити пи-

тання про створення при НАН України **Української Служби Академічного обміну** (на зразок німецької DAAD), яка фінансувала б стажування науковців України, насамперед молодих, у провідних наукових центрах світу, а також зарубіжних фахівців в університетах України та інститутах НАН України та галузевих наукових академій.

І попри те, що наука в Україні переживає не найкращі часи, вона розвивається і має досить вагомі здобутки й результати. Це стосується і нашої філософії, яка пройшла великий, славетний, проте й досить складний і суперечливий шлях. Я хочу тематизувати тільки один аспект розвитку філософської науки в Україні, а саме парадигмальний. Тому моя доповідь називається «Академічна філософія у вимірі парадигмальних змін». Скориставшись поняттям парадигми, висуненим Томасом Куном, я слідом за К.-О. Апелем та Ю. Габермасом застосовую це поняття і стосовно філософії, виокремлюючи такі парадигмальні комплекси, як «буття», або онтологічну парадигму, «свідомість», або парадигму суб'єктивності, і «комунікацію», тобто парадигму, інспіровану герменевтично-лінгвістично-прагматичним поворотом [16, s. 20]. Понад це, я прагну тиму застосовувати цей підхід і в дослідженні розвитку нашої філософії.

І. Філософія в Україні тривалий час існувала у парадигмі марксизму-ленінізму, виконуючи великою мірою функцію ідеології. Тимчасом як західний неомарксизм розвивався як **відкрита система**, утворивши чимало, досить цікавих і плідних синтезів з немарксистськими філософськими напрямками, марксизм у СРСР був доволі обмежений у своїх пізнавальних засобах, існуючи **як закрити система**. Марксизм-ленінізм – це та парадигма, яка мала би заступити філософію свідомості німецького трансцендентально-ідеалізму, проте по суті він став регресією, не тільки перетворившись на ідеологію, а й повернувшись у латентному вигляді до онтологічної парадигми докантового періоду. Некритично ототожнюючи свою філософську систему з реальністю, він став ще одним варіантом тотожності свідомості та буття.

Варто зазначити, що цей період ще належить переосмислити, хоча така робота в Інституті вже триває. Проте варто відділяти ідео-

логію від науки. У цьому плані радянська філософія, як і марксизм загалом, пройшла шлях від утопії до науки, що стало радше претензією на науку, і від такої претензії до утопії та відкритої ідеології, перетворившись на «політичну релігію». Проте філософія радянської доби, особливо за часів так званого «вітхого тоталітаризму», або «розвиненого соціалізму», як тоді називали, поступово, у досить складних умовах, здійснювала реверс до науки, повернення до філософії в автентичному розумінні цього слова. І такі постаті, як Павло Васильович Копнін, Володимир Іларіонович Шинкарук, Мирослав Володимирович Попович є такими орієнтирами у вивченні цього шляху.

II. Цей поворот здійснив Павло Васильович Копнін, започаткувавши чимало напрямів у сучасній філософії, які розвивались у річищі тенденцій сучасної філософської думки. Як зауважує Петро Федорович Йолон, за часів Копніна «Інститут філософії з нав'язаного йому стану ідеологічного придатка перетворювався у своїй діяльності на справжню академічну наукову установу з потужним творчим потенціалом наукового колективу, що дає всі підстави назвати цей етап в історії його розвитку переломним періодом» [7, с. 55]. Вважаю, що міркування Копніна про єдність наукового знання, методологію природничих і соціальних наук, мислення і мови, мови науки, істину та інші не втрачають своєї значущості й сьогодні, коли дедалі частіше чути про постправду, постістину, плюральність раціональностей, фрагментарність і непевність знання.

Часто-густо філософію зводить до есеїстики, до світоглядних систем квазі філософського змісту і спрямування, намагаючись витіснити всілякого роду духовними практиками, підміняючи собою академічну філософію. Звісно, філософія не може бути редукована до науки в розумінні *science*. Але доки вона перейматиметься проблемами аподиктичної вірогідності знання, його всезагальної значущості і об'єктивності, тобто істини, а також правильності легітимності норм людського співіснування, обґрунтування моральних належностей, вона залишатиметься наукою, точніше, *метанаукою*, відповідаючи на запитання про те, якою мірою наші твердження можуть претендувати на значущість, і якою мірою наше знання про світ може бути істинним.

У цьому тексті я не висловлюватиму якихось остаточних оцінювальних суджень щодо радянського марксизму-ленінізму. Зазначу тільки, що йдеться тут про те, що кожна парадигма має свої методологічні та історичні межі відповідно до тих пізнавальних засобів, які є в розпорядженні її представників за певної історичної доби і у певній сфері її застосування.

Зауважу також, що згадані мною філософи, а також Вілен Сергійович Горський, Вадим Петрович Іванов, Василь Семенович Лісовий, Сергій Борисович Кримський. Олександр Іванович Яценко, Валерія Михайлівна Нічик, Надія Павлівна Депенчук, Віталій Георгійович Табачковський, Анатолій Терентійович Гордієнко, Володимир Ілліч Куценко, Петро Федорович Йолон, Володимир Іванович Мазепа, Микола Миколайович Мокляк та інші зробили неймовірно багато в цій, досить обмеженій, філософській парадигмі, і ми сьогодні, так само як і наступні покоління філософів України, великою мірою вдячні їм: і їхнім філософським працям, і можливості безпосереднього спілкування з ними тим, кому пощастило їх знати.

Зауважу також, що цей період пізнього марксизму, який я свого часу назвав «філософією цинічного розуму» [4, с. 131–141], скориставшись методологією Славоя Жижека, має й інший здобуток. Адже на відміну від «цинічного розуму» тодішньої політичної еліти, «філософія цинічного розуму пізнього марксизму» має й інші, позитивні конотації. Адже завдячуючи їй уможлилювалось утворення певної дистанції до панівної ідеології, чим закладались основи для її рефлексивної критики і усвідомлення її методологічних меж. У цьому плані вона була плідною [4, с. 137–138]. Саме названі мною постаті створили той фундамент, який сьогодні називається Київським філософським колом, що виходило далеко за межі догматів марксизму-ленінізму, тим більше – похідних від нього ідеологічних конструкцій.

Треба зазначити, що до цього кола належить і представники **світоглядно-антропологічної філософії, започаткованої Володимиром Шинкаруком**, яка латентно виходила за межі ортодоксального марксизму-ленінізму, і філософія, що розвивалася на основі аналітичної філософії і продовжена трансцендентальною прагматикою, комунікативною філософією, етикою дискурсу тощо. Великою

мірою цією проблематикою займався **Мирослав Попович**, керуючи відділом логіки і методології науки, хоча обсяг його наукових уподобань був набагато ширший, адже він був і філософом науки, і філософом культури, і соціальним філософом. Зокрема за його ініціативи та його керівництва ще при П. Копніні було створено відділ «методології, методики і техніки соціальних досліджень», який згодом переріс у відділення соціології, що врешті-решт стало основою Інституту соціології НАН України.

Принагідно зауважу, що в нашій філософській традиції є ще один важливий складник, а саме німецький трансцендентальний ідеалізм, дослідження якого започаткував Володимир Шинкарук і продовжили Михайло Булатов та Юрій Кушаков. Нагадаю, що праці академіка Шинкарука, присвячені І. Канту і Г.В.Ф. Гегелю, були написані за часів «холодної війни», коли будь-яка справжня філософська думка не надто віталась з боку «партійних органів». І я хотів би зауважити той факт, що нещодавно в Харківському університеті імені В.М. Каразіна відбулась конференція, присвячена Йоганну Баптисту Шаду, що дало нагоду ще раз переосмислити наші філософські джерела, зокрема й пов'язані з трансцендентальним ідеалізмом німецької класичної філософії.

III. Із перших років незалежності філософія в Україні дедалі більше визволяється від ідеологічних кайданів та світоглядних упереджень, набуваючи свого автентичного змісту і спрямування. По-перше, вона поступово стає відкритішою до світу. Інтегруючись у світовий філософський простір, філософія в Україні й «заговорила» мовою, якою говорить увесь філософський світ. Великою мірою це пов'язано з перекладами сучасної зарубіжної філософської літератури українською мовою, зокрема й співробітниками Інституту, такими як Олег Білий, Анатолій Єрмоленко, Оксана Йосипенко, Сергій Йосипенко, Володимир Куплін, Людмила Ситніченко та ін. По-друге, українські переклади дали можливість нашій філософії «розірвати пуповину» не тільки з радянською філософією, а й з сучасним її російським «рیمейком», тим самим торуючи шлях до світової філософської думки і перетворюючись на її важливого складника.

Тому я не втомлююсь повторювати, що переклад є не тільки трансфером культур, завдяки перекладам та чи інша культура отримує можливість поглянути на себе, так би мовити, з боку, подивитись очима іншої культури, піддати саму себе, свої засновки, рефлексії мовою іншої культури і навпаки, і тим самим оцінити й розвивати саму себе. Годі казати вже, завдяки перекладу викристалізовується й розвивається термінологія і поняттєвий апарат соціогуманітарних наук, зокрема й філософії. Тому переклад як засіб спілкування з іншими культурами є неодмінним чинником розвитку культури; культурна автаркія – це смерть культури, а міжкультурна комунікація – це її життя. І така міжкультурна комунікація здійснювалась і здійснюється співробітниками Інституту. Сьогодні Інститут має плідні наукові зв'язки з філософськими центрами Білорусі, Італії, Литви, Німеччини, Польщі, США, Франції та багатьох інших країн.

Проте цю комунікацію складно уявити без тих праць, які ще за радянських часів «розвиненого соціалізму» були підготовлені співробітниками відділу сучасної зарубіжної філософії. Хоча робити цю справу було досить складно. Про це сідчить хоча б той факт, що відділ «Сучасної зарубіжної філософії» залежно від ідеологічної кон'юнктури і геополітичної ситуації у світі неодноразово змінював свою назву: то його перейменовували на відділ «Критики сучасної буржуазної філософії», то знову повертали йому ціннісно-нейтральну назву «Сучасної зарубіжної філософії». Звісно, ці роботи були написані вже не так з аполегетично-ідеологічних позицій, як з об'єктивістських, хоча дотримання ідеологічних ритуалів (посилання на класиків марксизму-ленінізму, на матеріали з'їздів КПРС) залишалось невід'ємним складником цих текстів. Проте така робота надавала можливість певних рецепцій немарксистських концептів, залучення їх до тодішнього філософського життя, а отже й до опосередкованого діалогу з ними. І ця робота має бути продовжена. Тому, враховуючи важливість цієї роботи і в наш час, а також входження України до європейського і світового наукового простору та необхідності узгодження з міжнародною термінологією, теоріями, канцепціями, парадигмами соціогуманітарних і природничих наук, я пропоную створити **Фонд наукового перекладу**

фундаментальних праць соціально-гуманітарних та природничих наук провідних зарубіжних науковців та відповідну мережу Лабораторій при Інститутах Національної академії наук України і забезпечення відповідним фінансуванням.

Із набуттям Україною незалежності змінюються й назви відділів, відповідно до номенклатури спеціальностей, які існують у світовій філософії: з'являються відділи філософської антропології, соціальної філософії, філософії етносу і нації, сектор східної філософії тощо. Процес **реабілітації практичної філософії**, серцевиною якої є етика, що на Заході розпочався останньої третини ХХ сторіччя і успішно розвивається нині, дістався й філософії в Україні, що проявилось зокрема у створенні в Інституті **сектору, а згодом і дослідницької групи з етики**, виданні досліджень, присвячених практичній філософії, філософії права, політичній філософії, біоетики та екологічної етики. У цей час і у вищих навчальних закладах України створюються **кафедри практичної філософії**.

IV. Проте наше завдання полягає, мабуть, не тільки в такій історичній ретроспекції, а й у тому, щоб окреслити ключові моменти подальшого розвитку філософії. Звісно, це досить складне завдання багатьох філософів, що потребує окремого дискурсу, тут я хотів би зауважити тільки два аспекти, які, на мою думку, відповідають сьогоднішнім викликам у світі і головним тенденціям у сучасній філософії. Не боюсь виглядати тривіальним чи антикварним, але вважаю, що для науковця-філософа найголовнішими вимогами і принципами є й мають бути:

по-перше, **істина**, що утворює горизонт покликання і професійної відповідальності філософа;

по-друге, **моральність**, або етос науки і науковця, що безпосередньо впливає з першого.

Стосовно першої вимоги варто зауважити, особливо сьогодні, у так званій «ситуації постправди» – це досить складна вимога. Адже поняття «постправди», «постістини» стало модним не тільки у засобах масової інформації, а й у науці і філософії, коли науковці, з подачі посмодерністів, дедалі більше заперечують істину навіть як регулятивну ідею. Однак саме бінарні коди «істина/хиба» є ви-

значальними для науки. Вони з часів античного просвітництва є визначальними і для філософії.

Заперечення істини – це перформативна суперечність твердження самому собі. Фраза «я стверджую, що істини не існує» і є такою перформативною суперечністю, коли форма твердження, в якому щось стверджується, і її зміст (заперечення цього твердження) суперечать одне одному. Такими суперечностями можуть бути й інші твердження: «я стверджую як істину, що я не претендую на істину»; «я стверджую, прагнучи порозуміння, що я не претендую на порозуміння» тощо [13, s. 76]. Розробка процедури виявлення перформативної суперечності твердження самому собі уможливило переведення проблеми граничного обґрунтування істинності знання та правильності етичних норм із теоретичної в практичну площину, тобто у площину прагми аргументативного дискурсу, регулятивною ідеєю якого є «ідеальна комунікація».

V. Нове просвітництво. Із цього випливає, що важливим завданням академічної філософії є також пошук нових форм філософування, а також вихід у публічний простір широкого громадського дискурсу. Це, зрештою, **нове просвітництво**. Таке завдання останнім часом ставлять знані у світі філософи, зокрема Клаус Міхаель Маєр-Абіх, висунувши ідею «незавершеного просвітництва», пропонує поширити його і стосовно природи [9, с. 43–46]; Ульрих Бек запропонував ідею «другого просвітництва» [14, s. 23]; Юрген Габермас витлумачує ідею просвітництва через призму етики дискурсу [17]. Автори ювілейної доповіді Римського клубу Ернст фон Вайцекер та Андерс Війкман концептом «нового просвітництва» реагують на сучасну ситуацію в світі, даючи ще один поштовх для інтелектуального дискурсу сучасної доби [18].

Про це йшлося також і на одному із круглих столів Інституту філософії, проведеного разом із французькими колегами [10, с. 6–46], на якому навздогін концепту «незавершеного просвітництва» К.М. Маєр-Абіха [9, с.43] я висунув концепт «незавершуваного просвітництва» як складника «процесу навчання» (Lernprozesse – Ю. Габермас) суспільства і чинника становлення деліберативної демократії в Україні [5, с. 16–21].

Серцевиною такого «нового просвітництва» в концепті «незавершеного просвітництва» і має стати насамперед академічний аргументативний дискурс, хранительською раціональності якого є філософія. Адже «різноманітні науки й філософія мають єдиний нормативний фундамент в аргументативній практиці» [15, s. 9], що зрештою уможливило співпрацю філософів із науковцям інших соціогуманітарних дисциплін, скажімо, в запобіганні перетворення історіографії на ідеологію, розвінчанні гібридизації політики і перетворення її на політичні технології, в обґрунтуванні і легітимації правових норм тощо. У цьому разі такі філософські дисципліни, як політична філософія, філософія права, філософія історії можуть правити за основу в співпраці з відповідними профільними інститутами Відділення історії, філософії та права НАН України.

Філософський дискурс має стати основою і громадського дискурсу в цілому. Як на мене, завдання філософської науки якраз і полягає в тому, щоб стати на заваді такої постправди і спробам гібридизації реальності. Розкриваючи зміст фейкової інформації, даючи відповідні оцінки тим чи тим явищам та подіям, формуючи критичне ставлення до інтервенцій відповідних цифрових технологій продукування фейкової інформації, вона й має виконувати таку функцію «нового просвітництва».

Виявлення латентних перлюкутивів, спрямованих на перекручування смислів соціальної дії, розвінчання політичних технологій маніпуляції громадською думкою і комунікаціями, розкриття механізмів введення в оману тощо і має здійснюватись на основі аргументативного дискурсу. Протидія таким практикам, зокрема і цифровим, пошук істини та обґрунтування засобами дискурсу норм та цінностей сучасного суспільного розвитку та відповідна легітимація соціальних інституцій і є першочерговим завданням сучасної філософії як нового просвітництва, тобто **«цифрового просвітництва»**.

І в цьому плані академічна філософія має свій окремий публічний топос, своє завдання, відрізняючись від різних інших проєктів, скажімо, філософських кав'ярень, популярних лекцій на телебаченні тощо, запит на які досить великий. Нещодавно ми провели конкурс стартапів із філософії, який показав такий великий інтерес

до філософії з боку, так би мовити, нефілософської громади [11, с. 6–39]. Академічна філософія має свою специфіку і в експертній площині, не дублюючи і не підмінюючи експертні висновки політологів та політтехнологів, а постаючи хранителькою раціональності.

VI. Але філософія має бути не тільки хранителькою раціональності, а й хранителькою цінностей. До того ж вона має бути не просто хранителькою, не консервувати традиційні, усталені цінності, вона має стати насамперед інстанцією їх обґрунтування й легітимації. Цей процес відбувається шляхом досягнення порозуміння в суспільстві, регулятивним принципом якого має бути ідеальна комунікація. Однак топос ідеальної комунікативної спільноти не десь там на «небосхилі ідей», він проявляється для українського суспільства у вже наближених до неї формах і проявах, а саме в ціннісно-нормативній конституції Європейського Союзу, курс на який тримає наше суспільство.

Відповідно постає друга вимога, що, як я вже зауважив, впливає з першої, це вимога етосу науки і моральності науковця. Зрештою це відповідь науковця, як і будь-якої людини, на запитання, «чому я повинен бути моральним?», і «принципами якої моралі я повинен керуватись?». Це, зрештою, і відповідь на запитання, що **я повинен** робити як науковець, і що **ми, як науковці, повинні робити разом?** Відповіді на ці запитання й утворюють **етос науки**, що аж ніяк не означає, що мораль безпосередньо має входити в структуру діяльності науковця, – це поклато би край принципу «свободи від цінностей» як принципу об'єктивності. Бути моральним для науковця – це прагнути істини і в цьому прагненні «єдиним примусом має бути примус вагомішого аргумента» (Ю. Габермас).

Тому мораль має стояти, так би мовити, «за плечими» дослідника. А це означає, що дослідник має керуватись принципами дискурса: а) зрозумілість; б) правдивість; в) істинність; г) правильність [1, с. 62], що й умовжливлює процедуру виявлення перформативної суперечності твердження самому собі, що своєю чергою проявляється у таких вимогах:

- *перша* настанова така: шукай вагомішого аргументу!;
- *друга вимога* звучить так: утримуйся від своїх емоцій, від

умовиводів, зроблених швидко і легко, від примусу цифрових технологій і некритичних тверджень в інтернеті;

– *третья*, соціальна, *вимога* дискурсу: завжди поважай людську гідність усіх тих, про кого ти говориш або пишеш [2, с. 54].

Варто наголосити, що саме остання вимога має бути й першою вимогою. Тому що, по-перше, коли йдеться про філософський дискурс, ми повинні поважати учасників цього дискурсу, до того ж він має бути відкритим, неупередженим і вільним від примусу. Таким чином, ці вимоги є й морально-практичними.

VII. Прагнення істини відповідно до цих вимог є осередком того, що утворює науковий етос. Згідно з цим етосом не може бути суперечності між соціогуманітарними і природничими науками, що роздмухується останнім часом, так само як і звинувачення на адресу соціогуманітарних наук як таких. Класична суперечка між «науками про дух» і «науками про природу» вирішується тим, що і соціогуманітарні науки, і природничі, і філософія мають єдиний фундамент в аргументативній практиці. Ще більше, цей нормативний фундамент є не тільки фундаментом наук і філософії. Він є єдиним нормативним фундаментом людської діяльності загалом, що своєю чергою засадничується комунікативною практикою, яка водночас, – згадаймо концепт праксису від Аристотеля до Канта і сучасної практичної філософії, – пов'язана з етикою.

Закінчити хочу тим, з чого почав: розвиток науки має величезне соціальне значення, він впливає на всі сфери людського буття, на виникнення і вирішення так званих глобальних проблем. Невипадково, що дедалі більше виникає потреба поєднання природничих і соціогуманітарних дисциплін. З'являються такі сфери наукового пізнання, як біоетика, екологічна етика, економічна і т.д. Тому слід також подбати про розвиток гуманітарних та соціальних дисциплін у вищій школі, запровадження курсів та спецкурсів з етики, соціальної етики та практичної філософії, зокрема «Етика і екологія», «Економічна етика та етика бізнесу», Етика і техніка тощо, а не скорочення їх, як це відбувається сьогодні.

Зазначений фундамент, який Кант (у парадигмі свідомості) називав «фактом розуму», а Гебермас (у парадигмі комунікації) – «габітусом розуму», є основою і громадського дискурсу. Цей «факт»

і цей «габітус» є й етичними категоріями, що утворюють моральний фундамент, на якому тільки й може існувати наука і наша співпраця – співпраця інститутів академії наук і вищої школи, а також плідна взаємодія науковців і громадянського суспільства задля успішного розвитку нашої країни і нас усіх разом.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бьолер Дитрих*. Відповідальність за майбутнє з глобальної перспективи. Переклад з німецької, післямова, примітки Анатолія Єрмоленка. — К.: Стилос, 2014.
2. *Бьолер Дитрих*. Розмисли щодо нашого осереддя в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз. Переклад з нім. А.Єрмоленка. — *Філософська думка*. — 2017. — № 2. — С. 54–56.
3. *Горак Анна*. Сорок сороков. — Київ: Стилос, 2009.
4. *Єрмоленко Анатолій*. Пізній марксизм — філософія цинічного розуму // *Філософсько-антропологічні студії*. — Київ: Стилос, 2003. — С. 131–141.
5. *Єрмоленко Анатолій*. Поняття деліберативної демократії у контексті ідеї незавершеного просвітництва // *Філософська думка*. — 2017. — № 5. — С. 16–21.
6. Інститут філософії –70 років // *Філософська думка*. — 2016. — № 6. — С. 6–142.
7. *Йолон Петро*. Знакова роль Павла Копніна в переломний період діяльності Інституту філософії (Стаття перша) // *Філософська думка*. — 2016. — № 6. — С. 54–66.
8. *Лісовий Василь*. Спогади. Поезії. — Київ: Смолоскип, 2014.
9. *Маєр-Абіх Клаус Міхаель* Повстання на захист природи. Від до-вкілля до спільносвіту / пер. з нім., післямова, прим. А. Єрмоленка. — Київ: Лібра, 2004.
10. Просвітництво: історія, культура, ідентичність. Дискусія // *Філософська думка*. — 2017. — № 4. — С. 6–46.
11. Публічна філософія: освітні та соціальні можливості // *Круглий стіл «Філософської думки»* // *Філософська думка*. — 2019. — № 1. — С. 6–39.

12. *Табачковський Віталій*. У пошуках невтраченого часу. Нариси про творчу спадщину українських філософів-шістдесятників. — Київ: Парапан, 2002.
13. *Apel, Karl-Otto*. Fallibilismus, Konsenstheorie der Wahrheit und Letztbegründung // Forum für Philosophie Bad Homburg (Hrsg. von Kuhlmann W.). — Philosophie und Begründung. — Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1987.
14. *Beck, Ulrich*. Weltrisikogesellschaft. Auf der Suche nach der verlorenen Sicherheit. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2008.
15. *Böhler, Dietrich*. Rekonstruktive Pragmatik. Von der Bewußtseinsphilosophie zur Kommunikationreflexion: Neubegründung der praktischen Wissenschaften und Philosophie. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985.
16. *Habermas, Jürgen*. Nachmetaphysisches Denken. Philosophische Aufsätze. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1988.
17. *Habermas, Jürgen*. «For God's sake, spare us governing philosophers!». Interview/https://elpais.com/elpais/2018/05/07/inenglish/1525683618_145760.html
18. *Weizsäcker von, Ernst, Wijkman, Anders*. Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. — Springer, 2018.

Анатолій Єрмоленко. Академічна філософія у зміні парадигм.

Зміст статті спрямовано на рефлексію провідних тенденцій розвитку філософії в Інституті філософії імені Г.С.Сковороди, здійснювану з нагоди 100-річчя НАН України в контексті парадигмальних змін у світовій філософії останніх десятиліть. Йдеться про здобутки науковців Інституту, дослідження яких попри панування ідеології марксизму-ленінізму радянських часів виходили за межі марксистської парадигми, закладаючи підвалини розвитку філософії в пострадянський період. Філософія незалежної України і мовно і методологічно розвивається в річці світової філософської думки в таких галузях, як філософська антропологія, соціальна філософія, етика, практична і політична філософія, логіка, методологія науки, філософія екології тощо. Сучасна філософія в Україні доклала чимало зусиль у розбудові концепцій демократичної держави та громадянського суспільства. Вона реагує на виклики сучасної доби, пов'язані із «ситуацією постправди» та

«світоглядною гібридизацією», активно протидіючи загрозам морального релятивізму та ціннісно-нормативного нігілізму. У статті наголошено, що важливими імперативними вимогами для подальшого розвитку філософії в Україні є істина та етос наукової спільноти.

Ключові слова: дискурс, етос, істина, наука, постправа, просвітництво, філософія.

Anatoliy Yermolenko. Academic Philosophy in the Context of its Paradigmatic Change.

In this article, written upon the occasion of the 100th anniversary of Ukraine's Academy of Sciences, the author is analyzing key trends of development of philosophy in the H. Skovoroda Ukraine's Institute of Philosophy. This analysis is put into the broader context of the paradigmatic changes of the world philosophy in the past decades. A major focus is put on achievements of the Institute's research fellows in the past decades. Despite domination of the Marxist-Leninist ideology in the Soviet period, the Institute's researchers went beyond the limits of the Marxist paradigm, and laid the foundation for development of philosophy during the post-Soviet period. In the independent Ukraine, philosophy is developing, both with regard to its language and methodology, in line with global philosophical trends, in the fields like philosophic anthropology, social philosophy, ethics, practical and political philosophy, logics, methodology of science, environmental philosophy etc. Contemporary philosophy in Ukraine took a lot of effort to develop concepts of democratic state and civil society. It reacts to today's challenges, related to «post-truth» and «hybrid worldviews», trying to counteract dangers of moral relativism and nihilism with regard to norms and values. The author stresses in the article that truth and ethos of research community are the important imperative requirements for the further development of philosophy in Ukraine.

Key words: discourse, ethos, truth, science, post-truth, Enlightenment, philosophy